

KRISTBERGS KYRKA

UTVÄNDIGA ARBETEN PÅ TORNET

KRISTBERGS KYRKA
KRISTBERGS SOCKEN
MOTALA KOMMUN
ÖSTERGÖTLANDS LÄN

ANITA LÖFGREN EK

Bakgrund

Basfakta om objektet

Beskrivning och historik

Kristberg är en medeltida socken och den äldsta kända kyrkan uppfördes av sten sannolikt under 1100-talet eller 1200-talets början. Omkring år 1200 uppfördes det nuvarande tornet vid långhusets västra gavel. Tornet har en för Östergötland ovanlig utformning med en rektangulär grundplan och hade före en ombyggnad på 1600-talet två tornhuvar bredvid varandra. Under 1400-talet revs långhuset och ett nytt långhus med ett för senmedeltiden typiskt jämbrett kor uppfördes. Även sakristian på norra sidan och korsarmen i söder är troligen senmedeltida. Den senare uppfördes eventuellt ursprungligen som vapenhus. Kyrkan fick sin nuvarande utformning med tresidigt kor och västportal vid en omfattande ombyggnad under 1720- och 1730-talen. Kyrkans fasader är spritputsade, avfärgade i vitt, och taken är belagda med spån. Fönsteröppningarna är rundbågiga och försågs på 1870-talet med gjutjärnsbågar. Huvudingången är via tornet i väster, men en ingång finns även till sakristian. Även interiören präglas av ombyggnaden i början av 1700-talet då taken försågs med figurscener från Gamla och Nya testamentet och akantusslingor av målaren Anders Wikström.

T v: Kristbergs kyrka från sydöst. T h: Interiör med 1700-talets takmålningar.
Foto Östergötlands museum 2005.

Tidigare kända renoveringsarbeten

År 1990-1991 gjordes en fasadrenovering av kyrkan. Den södra fasaden och koret putsades om och i övrigt gjordes putslagningar, bl a på tornet. Samtliga fasader avfärgades. Enligt handlingarna planerades avfärgning med kalkfärg eller kalkfärg våt på fasaderna och KC-färg på sockeln.

Kulturhistorisk bedömning

Den kulturhistoriska bedömningen begränsas här huvudsakligen till kyrkans exteriör.

Kyrkobyggnaden representerar de medeltida kyrkor som kontinuerligt till- och ombyggts under århundradena. Exteriören karakteriseras av det medeltida breda västtornet, det branta spåntaket och 1700-talets omgestaltning med bl a tornhuven

och det för tiden typiska tresidiga koret. 1800-talet har präglat exteriören bl a genom gjutjärnsfönstren.

Stora delar av murverket härstammar från kyrkans medeltida byggnadsperiod och utgör en viktig kunskapskälla om medeltida byggnadsteknik. Västverket, d v s det ovanligt påkostade medeltida tornet, tyder på världsliga eller andliga stormäns påverkan. Det är en viktig källa till empiriska, d v s jämförande studier med andra bevarade västverk.

Kyrkan är skyddad enligt 4 kap Kulturmiljölagen.

Renovering av tornfasaden 1990-91 respektive 2015. Svartvitt foto ur Östergötlands museums topografiska arkiv.

Basfakta om projektet

Fastighetsägare/beställare

Borensbergs pastorat, Box 20, 590 30 Borensberg.

Bidrag

Kyrkoantikvarisk ersättning.

Tillstånd från länsstyrelsen

Tillstånd enligt kulturmiljölagen till renovering och underhåll av Kristbergs kyrka 2015-08-31, dnr 433-8572-15.

Tidsperiod

Augusti-oktober 2015.

Problembild / skadebild

Putsskador på kyrkans torn och västfasad samt sockeln på bl a tornet. Det var också dags för underhållstjärning av spåntaken. I samband med att ställningar restes runt tornet ville man även förgylla lanterninens kors och kula.

Putsskadorna på tornet var delvis putsbortfall och delvis färgsläpp. På sockeln, bilden visar sakristians västra fasad, rörde det sig om större putsbortfall.

Målsättning med projektet

Underhåll med lämpliga material. Det var inte aktuellt med omfattande fasadarbeten, t ex blästring av aktuella sockelpartier, varför materialet i viss mån fick anpassas till befintligt.

Arbetsbeskrivning

Anbudsförfrågan – Fasadunderhåll av Kristbergs kyrka 2015. Sören Hjelm 2014-11-21. Tjärning av Kristbergs kyrka och gravkapell år 2015. Sören Hjelm 2014-11-21. Förgyllning av kors och kula på Kristbergs kyrka. Sören Hjelm 2015-02-02.

Resultat

Genomförda arbeten

Putsprover togs och analyserades av Målarkalk AB i Hyllinge. Se Bilaga.

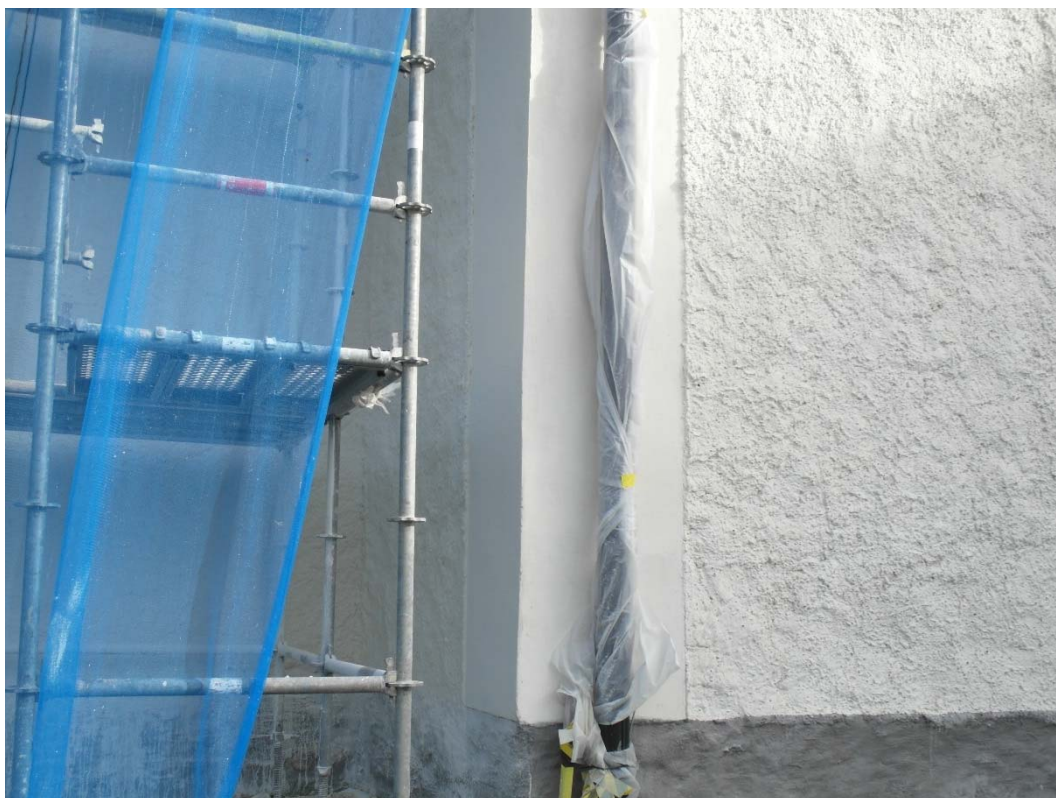
Tornet och kyrkans västfasader rengjordes. Äldre färglager hade en tendens att skikta sig. Putslagningar gjordes med naturligt hydrauliskt kalkbruk – Saint-Astier kalkbruk NHL 3,5 och 2. På tornet var det enbart enstaka direkta putslagningar. Fasaderna avfärgades två gånger, lagningarna tre gånger, med hydraulisk kalkfärg, Målarkalk kulör KKH 22 110, en svagt bruten vit kulör. Det finns dragjärn på tornfasaden och det beslutades att måla dem svarta liksom tidigare.

Av bilden framgår det hur färgen skiktade sig på en del partier, här på en slätputsad del.

Intäckning av dragjärn och fönsterglugg i tornet.

Fotografiet visar kyrkans sydvästra hörn. Hela tornet samt kyrkans västfasad fram till sydvästra respektive nordvästra hörnet avfärgades.

Sockeln putslagades på tornet, långhusets norra sida och sakristians västra sida. För att få en bra övergång mellan den nya avfärgningen och de delar av sockeln som inte skulle åtgärdas, avfärgade man även sakristians norra fasad och lämnade en skarv i anslutning till stupröret i nordöstra hörnet. Enligt handlingarna till 1990-talets renovering skulle socklarna avfärgas med KC-färg, men nu visade analysen att färgen inte är kalk- eller cementhaltig. Det finns ett par olika grå färgskikt på varandra på delar av sockeln, så den kan möjligen ha målats om senare än 1990-talet. Det verkade inte heller vara riktigt samma grå ton på sockeln runt hela kyrkan. Entreprenören gjorde bedömningen att det inte skulle fungera med en silikatfärg utan i stället valdes en silikonhartsfärg från Weber, kulör 5502-Y.

Två lager grå färg. Den grå kulören med inslag av grönt ligger överst.

En gräns för avfärgning av sockeln drogs i anslutning till stupröret på sakristians östra sida. Eventuella färgskillnader med resterande delar av kyrkans norra sida, där sockeln inte har avfärgats, märks inte. När det gäller sakristian var det enbart sockeln som ingick i entreprenaden och inte fasaden.

På kyrkans västfasad finns två högt sittande lunettfönster. Norra fasadens fönster är ett blindfönster. På södra fasadens "riktiga" fönster har man bytt spröjs och bottenstycke och kittat samt målat fönstret med linoljefärg. Fönstret är något mindre än fönsteröppningen och för att minska risken för att det ska komma in vatten bakom fönstret tätades det med murbruk.

Lunettfönster söder om tornet, på kyrkans västgavel, före och efter renovering, innan man har tätat med murbruk.

Lanterninen, tornluckor, fönsterbågar och dörren i västportalen har målats med linoljefärg från Engwall o. Claesson. Lanternin och fönstersnickerier är målade i kulör NCS 0500, ljudluckorna i svart NCS 8000N och dörren i NCS 7005-R90B. Dragjärnen är blymönjade och målade med svart linoljefärg. Inga förändringar gjordes från den befintliga färgsättningen.

Lunettfönster söder om tornet. Bottenstycke och spröjsar har bytts ut. Springan runt fönstret har fyllts ut med murbruk. Av fotografiet framgår det även att befintlig puts på sina ställen sitter i tjocka påslag.

Lanterninen efter ommålning.

Norra lunettfönstret är ett blindfönster.

Västportalen.

Dörrens färg var starkt blekt.

Västportalen är färdigställd.

Kyrkans spåntak har tjärats med ren furutjära. Det norra långhustaket lämnades utan åtgärd eftersom spånet var så dåligt att man räknar med omtäckning. Tornets kors och kula har förgyllts. För sammanställning av dessa arbeten se Bilaga.

Uppföljning

Eventuella avvikelser från länsstyrelsens beslut

-

Byggnadshistoriska iakttagelser eller erfarenheter gjorda under arbetet

En besiktning av tornfasaden visade att det sedan tidigare är olika struktur på putsen med en del tjocka och "ojämna" partier medan andra delar har mindre spritsten i putsen och jämnare påslag.

I anslutning till putsskadorna på sockeln kunde man se att det under en period inte funnits någon markerad sockel, utan spritputs och avfärgning har varit samma som på fasaden. Sedan har en "sockel" slammats och målats grå.

Den befintliga markerade och slammade sockeln har ersatt ett tidigare utförande där fasadputsen gått ända ner till marknivå och avfärgats som fasaden i övrigt.

Godkännande/slutbesiktning

Utfört arbete kan godkännas ur antikvarisk synpunkt.

Medverkande i projektet

Entreprenörer

Puts & Tegel i Örebro AB och PE Lindströms Måleri AB, Åsbro. Kors och kula förgylldes av målarmästare och förgyllare Anders Ek samt målarmästare Tom Granath.

Antikvarisk medverkan

Östergötlands museum genom antikvarie Anita Löfgren Ek.

Övrigt

Antikvariska kontroller / besiktningar

2015-08-19, 2015-09-07, 2015-09-29 och 2015-10-28.

Fotodokumentation

Digital fotodokumentation förvaras på Östergötlands museum. Foto där inget annat anges: Anita Löfgren Ek, Östergötlands museum. 2015.

Källor

Östergötlands länsmuseum. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift 2005. Kristsbergs kyrka.

Östergötlands museum topografiska arkiv.

Övrigt

Bilaga: Putsanalys, Murarkalk 2015-09-14.

Bilaga: Sammanställning av tjärningsarbeten vid Kristbergs Kyrka. Hälsinge Takspån AB.

Bilaga: Sammanställning av uppgifter lämnade av målarmästare Anders Ek angående förgyllning av tornet kors och kula.

Till ärendet hör även ett häfte med materialspecifikation från Puts & Tegel i Örebro AB samt PE Lindströms Måleri AB, Åsbro.

Kyrkan från norr efter slutfört arbete.

Tornet från nordväst efter slutfört arbete.

Tekniska uppgifter

Lokal	Kristbergs kyrka
Socken/stad	Kristbergs socken
Kommun	Motala
Län och landskap	Östergötland
Ekonomiska kartans blad	085 83 (8F 8d Borensberg)
Typ av uppdrag	Antikvarisk medverkan
Öm dnr	279/15
Öm projektnr	510867
Lst dnr	433-8572-15
Uppdragsgivare	Borensbergs pastorat
Bidrag	Kyrkoantikvarisk ersättning
Byggnadsantikvarie	Anita Löfgren Ek
Foto	Östergötlands museum
Fältarbetstid	augusti-oktober 2015

Dokumentationsmaterial förvaras på Östergötlands museum.

MÅLARKALK

Hyllinge 2015-09-14

Puts & Tegel i Örebro AB
Roger Svedberg
roger.svedberg@putsotegel.se

Enligt överenskommelse har jag besökt tornet på Kristbergs Kyrka 2015-09-10 och tagit ut putsprover för vidare bedömning.

Min bedömning är att tornet till största del är putsat med någon typ av kalkbaserat bruk med hydrauliska egenskaper. Putsens kulör, karaktär och styrka motsvarar den hos ett medelhydrauliskt kalkbruk. Det finns fläckvis en del lagningar med ett hårdare cementbaserat puts.

På några delar syns putssläpp och sämre styrka, dessa partier får lagas upp innan målning, min rekommendation är att man använder ett naturligt hydrauliskt kalkbruk som Saint-Astier NHL3,5 1:2 0-4mm.

För att klara vidhäftning och optimera utsikterna för ett gott slutresultat rekommenderar jag målning med Målarkalk Hydraulisk kalkfärg, denna baseras på lufthärdande kalk och naturligt hydraulisk kalk (NHL) från Saint-Astier. Detta ger en målningsbehandling som är helt kalkbaserad men som jag bedömer klarar sig bättre än en helt luftkalksbaserad målning på de aktuella fasaderna.

Sockeln är putsad med generellt hårdare bruk än övriga fasader och målade med en oidentifierad färgtyp, dock ej kalk- eller cementhaltig. Jag har kunnat konstatera att en färg baserad på kalk, KC eller cement inte klarar av att vidhäfta på detta dåligt sugande underlag.

Min rekommendation när det gäller sockeln är därför att man undersöker vilka möjligheter man för att få vidhäftning med en alternativ färgtyp, möjligtvis kan silikatfärg vara ett alternativ.

Eventuella frågor besvaras av undertecknad.

MÅLARKALK AB

Daniel Nymberg

Sammanställning av tjärningsarbeten vid Kristbergs Kyrka.

Vi som utförde arbetet var: Nermin Fernqvist
Petter Klaesson
Jesper Ljung

Arbetet utfördes under V25-26 2015.

Trätjära: Levererad av Auson.
Ren furutjära.

Anmärkningar:

ÄTA (ändringar tillkommande arbete): Inga

Bilder skickas i separat mail.

Vi tackar Borensbergs Pastorat och alla inblandade för ett gott samarbete.

Kilafors 2015-07-07
HÄLSINGE TAKSPÅN AB

Björn Klaesson

Sammanställning av uppgifter lämnade av målarmästare Anders Ek angående förgyllning av tornet kors och kula.

Tvättning, avfettning och avsyrring, använt teknisk saltsyra utspädd 1:4 samt avfettningsmedel.

Slipning och skrapning samt borstning med mässingsborste, borttagning av lös förgyllning och färg intill ren kopparyta partiellt.

Målning med Isotrols klarlacksolja samt därefter målning med blymönja. Isotrols klarlacksolja på bar kopparyta, 1 gång målning samt en gång målning med blymönja över hela ytan. Leverantör Introteknik.

Målning med linoljefärg i guldkulör ca. RAÄ 4A-94, ngt. gulare. Målning 2 gånger, första gången ngt. förtunnad med balsamterpentin. Leverantör Engwall & Claesson.

Anläggning efter torkning av linoljefärgssikten med Le Franc 12 timmars anläggningsolja. Leverantör Le Franc & Bourgeois.

Förgyllning med 24 karat halvslaget bladguld. Kvalité Torm und vettervergoldung, Leverantör J.G Eytzinger GmbH.

Polering

2015:224